

บทวิจารณ์หนังสือ (Book Review)

ชื่อหนังสือ	ประเพณีประดิษฐ์ในชุมชนอีสานลุ่มน้ำโขง
ผู้แต่ง	ปฐุม หงษ์สุวรรณ
ปีที่พิมพ์	2560
จัดพิมพ์โดย	คลังนานาวิทยา
จำนวนหน้า	341 หน้า

ประเพณีประดิษฐ์ในชุมชนอีสานลุ่มน้ำโขง

The invented tradition of Northeastern Communities in Mekong basin

สินทรัพย์ ยืนยาว / Sinsup Yuenyaw

Thai Language Department, Faculty of Humanities and Social Sciences

Buriram Rajabhat University

Buri Ram 31000, Thailand

Email: Sinsub.yy@bru.ac.th

Received: September 28, 2020

Revised: December 18, 2020

Accepted: December 22, 2020

Abstract

A textbook on the tradition of invented tradition in the Isan Mekong community was written from research based on the Mekong River basin in the 7 Isan provinces through the conceptual framework of an invented tradition along with other folklore concepts to explain the results of the study. This textbook is suitable for those interested in many fields such as

Language and Linguistics, Folklore, Social Development, Culture, Tourism, Anthropology and Sociology. The results of the study revealed a complex in the way of building thinking and creating dynamics of traditions in terms of their origin, content, Ideology and interpretation as well as the power and discourses that embedded in the tradition. It is a valuable textbook with knowledge and research approach that cannot be missed in the 21st century.

Keywords: traditions, Invented traditions, Mekong, Isan

บทคัดย่อ

ตำราเรื่องประเพณีประดิษฐ์ในชุมชนอีสานลุ่มน้ำโขงเขียนขึ้นจากการวิจัยโดยศาสตราจารย์แนวหน้าของวงวิชาการด้านคติชนวิทยา ใช้พื้นที่ลุ่มน้ำโขงของภาคอีสาน 7 จังหวัด ผ่านกรอบแนวคิดประเพณีประดิษฐ์ พร้อมกับแนวคิดทางคติชนวิทยาอื่น ๆ ช่วยในการอธิบายขยายความผลการศึกษา ตำรานี้จึงเหมาะแก่ผู้สนใจในหลายสาขาวิชา อาทิ สาขาภาษาและภาษาศาสตร์ สาขาคติชนวิทยา สาขาวิชาการพัฒนาสังคม สาขาวัฒนธรรม สาขาการท่องเที่ยว สาขามานุษยวิทยาและสังคมวิทยา ผลการศึกษาเผยให้เห็นความซับซ้อนของวิถีคิดในการสร้างและพลวัตของประเพณีทั้งที่มา รูปแบบเนื้อหา อุดมการณ์ และการสื่อความหมาย รวมถึงอำนาจและวาทกรรมที่แฝงฝังในประเพณี นับเป็นตำราที่ทรงคุณค่าด้วยความรู้และแนวทางการวิจัยที่ห้ามพลาดในศตวรรษที่ 21

คำสำคัญ: ประเพณี, ประเพณีประดิษฐ์, ลุ่มน้ำโขง, อีสาน

บทนำ

คำว่า “นิว นอร์มอล” (New Normal) เป็นศัพท์ที่หลายคนได้ยินเป็นครั้งแรกหลังการระบาดของไวรัสโควิด-19 คำนี้ใช้ครั้งแรกโดยบิลล์ กรอส (Bill Gross) ชาวอเมริกันเพื่ออธิบายสถานะเศรษฐกิจโลก หลังวิกฤติเศรษฐกิจแฮมเบอร์เกอร์ในสหรัฐฯ ปี 2007-2009 เพราะวิกฤติเศรษฐกิจมีรูปแบบตายตัวและเป็นวงจรที่เกิดขึ้นเป็น ‘เรื่องปกติ’ (Normal) (Workpointnews, 2020, online) ซึ่งมาลี บุญศิริพันธ์ คณะกรรมการบัญญัติศัพท์

นิเทศศาสตร์ราชบัณฑิตยสภา ใช้คำว่า ความปกติใหม่, ฐานวิถีชีวิตใหม่ หมายถึงรูปแบบการดำเนินชีวิตอย่างใหม่ที่แตกต่างจากอดีตอันเนื่องจากมีบางสิ่งมากระทบ จนแบบแผนและแนวทางปฏิบัติที่ต้องเปลี่ยนแปลงไปสู่วิถีใหม่ภายใต้หลักมาตรฐานใหม่ที่ไม่คุ้นเคย (ThaiPBSNews, 2020, online)

normal มาจากคำว่า norm ที่แปลว่าระเบียบ กฎเกณฑ์ หรือสังคมไทยโบราณอาจจะเรียกกยาวๆ ว่า “จารีตประเพณีวิถีชุมชน” (Phongphit, 2020, online) ดังนั้น “นิว นอร์มอล” หมายถึงการเปลี่ยนแปลงในทุกมิติ ทุกระดับตั้งแต่บุคคล หมู่บ้าน ชุมชน ประเทศ และระดับโลกให้สอดคล้องกับสภาวะการณ์ปัจจุบัน

การปรับเปลี่ยนหรือการเปลี่ยนแปลงระดับบุคคล สังคม ประเทศในด้าน “จารีตประเพณีวิถีชุมชน” เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตลอดเวลา ทุกอย่างดำเนินไปท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงไม่หยุดนิ่ง แม้ช่วงก่อนการระบาดของไวรัสโควิด – 19 สะท้อนสัมพันธ์ภาพทางวัฒนธรรมในรูปแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการตัดแปลง การหีบย้อม การผสมผสานและการแลกเปลี่ยนกันระหว่างวัฒนธรรมเก่ากับวัฒนธรรมใหม่ สะท้อนให้เห็นปรากฏการณ์ของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมระหว่างกลุ่มคนระดับต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลาเมื่อมีการสังสรรค์กันทางวัฒนธรรม เจ้าของวัฒนธรรมก็จะรับและปรับเปลี่ยนให้เข้ากับระบบและความนิยมของคนในวัฒนธรรมนั้น (Thitathan, 1996, p. 131) ก่อเกิดเป็นพลวัตทางสังคม วัฒนธรรมและประเพณี คำว่า “พลวัต (Dynamic)” หมายถึง สังคมที่มีความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมและระบบต่าง ๆ อยู่เสมอ (Royal Society of Thailand, 2012, online) โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมประเพณีอันเกิดจากการระบบเศรษฐกิจโลก อันเกี่ยวข้องกับปากท้องและความเป็นอยู่ของคนในสังคม ส่งผลต่อนโยบายภาครัฐในการส่งเสริมสนับสนุนการสร้างรายได้ของชุมชนผ่านการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม การใช้ประเพณีเป็น “จุดขาย” เพื่อการท่องเที่ยวจึงส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของวัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ

นอกจากนี้ผู้เขียนถือเป็นผู้ทรงความรู้ความสามารถด้านคติชนวิทยา มีผลงานเป็นที่รู้จักและแพร่หลายในวงวิชาการ อาทิ หนังสือเรื่องกาลครั้งหนึ่ง : ว่าด้วยตำนานกับวัฒนธรรม, "ตำนานพระพุทธรูปล้านนา : พลังปัญญาทางความเชื่อและความสัมพันธ์กับท้องถิ่น, แม่น้ำโขง : ตำนานปรัมปราและความสัมพันธ์กับชนชาติไท, ดงภูดิน : เรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์กับปฏิบัติการสร้างความหมายว่าด้วยสิทธิชุมชน, นานมาแล้วมีเรื่องเล่า นิทานตำนาน ชีวิต และล่าสุดท่านได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่ง ศาสตราจารย์ด้านคติชนวิทยา

หนังสือ “ประเพณีประติขฐ์ในชุมชนอีสานลุ่มน้ำโขง” เป็นหนังสือที่เป็นหลักฐานสำคัญที่ยืนยันคำกล่าวข้างต้นได้อย่างชัดเจน ละเอียดและลุ่มลึกเหมาะแก่การศึกษาค้นคว้าสำหรับนิสิตนักศึกษา นักวิชาการอย่างกว้างขวาง ผู้เขียนจึงหยิบขึ้นมาบอกกล่าวประเด็นสำคัญที่น่าสนใจก่อนที่ผู้อ่านจะได้อ่านหรือค้นคว้าต่อไป

ประเพณีประติขฐ์ & ประติขฐ์ประเพณี : ว่าด้วยความหมายและแนวคิด

หนังสือเล่มนี้ได้ประมวลความหมายของประเพณีประติขฐ์ ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Invention of Tradition โดยมีสาระสำคัญคือ “การนำเอาเรื่องราวในอดีต ซึ่งเรื่องราวในที่นี้หมายถึงข้อมูลประเพณีมาใช้ในบริบทของสังคมปัจจุบัน” ตามกรอบแนวคิดของ Eric Hobsbawm และ Terence Renger

Eric Hobsbawm และ Terence Renger ได้นำเสนอแนวคิดดังกล่าวในหนังสือชื่อ The Invention of Tradition (1983) โดยทั้งสองมองว่า ประเพณีประติขฐ์ หมายถึง ชุดของวิถีปฏิบัติ (a set of practices) ซึ่งแสดงความต่อเนื่องกับอดีต โดยอดีตเชิงประวัติศาสตร์ที่ประเพณีใหม่นำมาใช้ไม่จำเป็นต้องเป็นอดีตที่ยาวนาน ประเพณีประติขฐ์ เป็นเพียงสิ่งที่สมมติขึ้น เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองต่อสถานการณ์ใหม่ ๆ แต่อ้างอิงกับสถานการณ์เก่า หรืออาจสร้างอดีตขึ้นมาเอง ภาพของประเพณีประติขฐ์จึงมีลักษณะไม่แน่นอน ไม่ตายตัว สามารถแปรรูปรูปเปลี่ยนแปลงและเลื่อนไหลได้

จากความหมายข้างต้น ประเพณีประติขฐ์จึงเป็นการนำวิถีปฏิบัติ (ซึ่งอาจหมายถึง ประเพณี พิธีกรรม ค่านิยม จารีตฯ) มาปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้เข้ากับสถานการณ์ของสังคมที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงตามนโยบายภาครัฐด้านการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม บนชุดความเชื่อว่าเป็นการลดความเหลื่อมล้ำทางสังคมได้อีกช่องทางหนึ่ง เนื่องจากการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่สามารถสร้างหรือประติขฐ์ขึ้นได้ง่ายกว่าการท่องเที่ยวรูปแบบอื่น ชุมชนต่าง ๆ ล้วนมีทุนทางวัฒนธรรมที่หยิบยกมาปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงเพื่อการท่องเที่ยวได้

ประเพณีประติขฐ์จึงมีลักษณะสำคัญ 3 ประการ 1) ประเพณีประติขฐ์ถูกสร้างขึ้นในช่วงเวลาหนึ่ง บางอย่างอยู่ได้นาน บางอย่างอยู่ได้ไม่นานเพียงช่วงเวลาสั้น ๆ 2) ประเพณีประติขฐ์มักเกี่ยวข้องข้องกับการสร้างสำนึกทางชนชั้นหรือเฉพาะกลุ่มสังคมมากกว่าที่จะเป็นเรื่องของสังคมโดยรวม 3) ประเพณีประติขฐ์ที่เกิดขึ้นในโลกสมัยใหม่มี

ความสัมพันธ์ระหว่างการประดิษฐ์/สร้างขึ้น (invention) และการเกิดขึ้นเองอย่างฉับพลัน (spontaneous generation) เพื่อเป็นเครื่องมือรับใช้วัตถุประสงค์ต่าง ๆ ด้านการเมือง และเศรษฐกิจของสังคมทุนนิยมและบริโคโนนิยม

ป่อเกิดสำคัญประการหนึ่งของประเพณีประดิษฐ์ คือ รัฐเข้ามาบริหารจัดการ ประเพณีของชุมชน ผ่านนโยบายการพัฒนาและส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นให้กลายเป็น สินค้า การประดิษฐ์ประเพณีจำเป็นต้องอาศัยเรื่องราวในอดีตเป็นเครื่องมือสำคัญในการ อ้างอิง/อ้างถึง เพื่อสร้างความน่าเชื่อถือให้เกิดขึ้นแก่ประเพณีนั้น ๆ เสริมด้วยการทำให้ ประเพณีต่าง ๆ เป็นแรงดึงดูดนักท่องเที่ยว ประเพณีประดิษฐ์จึงเป็นการสร้างจุดขายของ ประเพณีให้แก่นักท่องเที่ยว สะท้อนให้เห็นว่าประเพณีที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ในปัจจุบันเป็นสิ่งที่ ไม่จำเป็นต้องเชื่อมโยงกับอดีตทั้งหมด เพราะประเพณีสามารถเปลี่ยนแปลงและสร้างขึ้น ใหม่ได้ ซึ่งต่างจากนิยามของประเพณีที่ว่า “แบบแผนที่สืบทอดกันมาจากอดีต จากคนรุ่น หนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง” ตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า “tradition” มาจากคำว่า “trodo” ในภาษาละติน แปลว่า การส่งต่อ ส่งไป การนิยามความหมายของประเพณีในมุมมองของ ประเพณีประดิษฐ์จึงมีความหมายเชื่อมโยงกับการเปลี่ยนแปลงสภาพทางสังคม เศรษฐกิจ ความเชื่อ ศาสนา และการรับอิทธิพลจากชาติอื่น ๆ มากกว่านิยามแบบเดิม

โดยสรุปประเพณีประดิษฐ์ คือ สิ่งที่สร้างขึ้นใหม่ โดยอาจจะมีการหยิบยืมเอาเรื่อง รวในอดีตมาใช้ และหรือ มีการทำให้แปรเปลี่ยนไปจากเดิม มีบทบาทหน้าที่ใหม่ และถูก นำมาใช้ภายใต้บริบทของสังคมสมัยใหม่ ประเพณีประดิษฐ์จึงเป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมที่ ถูกสร้างขึ้นใหม่

จากจารีตประเพณีสู่ประเพณีประดิษฐ์ในสังคมอีสานลุ่มน้ำโขง

ประเด็นนี้มีสาระสำคัญ 2 ประการ ที่กล่าวถึงประเพณีประดิษฐ์กับสังคมอีสาน เพื่อให้เห็นภาพความเชื่อมโยงระหว่างจารีตประเพณีสู่ประเพณีประดิษฐ์ในสังคมอีสาน ประกอบด้วย 1) ประเภทของประเพณีประดิษฐ์กับสังคมอีสาน และ 2) การปรับเปลี่ยน ประเพณีจารีตไปสู่ประเพณีประดิษฐ์ภายใต้บริบทของสังคมอีสานร่วมสมัย

1. ประเภทของประเพณีประดิษฐ์ในสังคมอีสาน

ประเพณี คือ แบบแผนที่สืบทอดมาจากอดีต จากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่น หนึ่ง เป็นกิจกรรมหรือพิธีที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา โดยกิจกรรมหรือการกระทำนั้นถูกกำหนด

ด้วยความเชื่อ ค่านิยม ศาสนา ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชน รวมไปถึงแนวนโยบายภาครัฐ และการส่งเสริมการท่องเที่ยวที่ทำให้เกิดประเพณีใหม่ที่อาศัย “อิงอดีต” เรียกว่าประเพณี ประดิษฐ์ มี 5 ประเภท ดังนี้

1.1 ประเพณีแนวจารีตดั้งเดิม

ประเพณีแนวจารีตดั้งเดิม เป็นประเพณีที่อิงอยู่กับความเชื่อดั้งเดิมที่เชื่อสืบต่อกันมาบรรพบุรุษได้ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น มีความเชื่อสำคัญ 2 ชุดความเชื่อ คือ กลุ่มความเชื่อเกี่ยวกับผี และกลุ่มความเชื่อเกี่ยวกับการบูชาพญานาค

กลุ่มบูชาผี เป็นกลุ่มประเพณีที่เน้นแสดงออกถึงการบูชาสัญลักษณ์แห่งผีต่าง ๆ ตามความเชื่อของกลุ่มชน การบูชาอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เรียกว่าผีปรากฏทั้งผีที่เป็นผีเพศชายและผีเพศหญิง ผ่านชื่อเรียกผีตามสถานที่ต่าง ๆ เช่น เจ้าแม่ เจ้าพ่อ เจ้าปู่ เจ้าย่า ซึ่งความเชื่อดังกล่าวมีอิทธิพลทางจิตใจต่อมนุษย์ผู้ที่อยู่อาศัยในบริเวณดังกล่าว ทำให้ผู้คนสบายใจและรู้สึกว่าคุณต้องอยู่รอดปลอดภัย

กลุ่มที่บูชาพญานาค นาคเป็นสัญลักษณ์ของความเชื่อดั้งเดิมที่ทรงพลังอย่างมากในภาคอีสานโดยเฉพาะพื้นที่ลุ่มน้ำโขง มีเรื่องเล่าและความเชื่อที่สัมพันธ์กับความเชื่อพญานาคจำนวนมาก ดังตำนานที่อธิบายการเกิดของแม่น้ำโขงที่ว่าด้วยพญานาคแข่งขันกันขุดคลอง พญานาคจึงเป็นอีกสัญลักษณ์ที่สำคัญที่มีฐานะเป็นเทพเจ้าผู้ศักดิ์สิทธิ์และมีถิ่นอาศัยในแม่น้ำโขง

1.2 ประเพณีแนวพุทธศาสนา

ประเพณีแนวพระพุทธศาสนา มี 2 กลุ่ม คือ กลุ่มประเพณีแนวพุทธศาสนาตามฮีตสิบสอง ซึ่งหมายถึง ประเพณีตามจารีตของชาวอีสานที่ถือปฏิบัติในแต่ละเดือนตามปฏิทินจันทรคติ และได้ถือปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นเวลาช้านาน

อีกกลุ่มเป็นประเพณีแนวพุทธศาสนานอกฮีตสิบสอง หมายถึง ประเพณีที่ชาวอีสานได้ถือปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นระยะเวลาช้านาน แต่งานประเพณีดังกล่าวไม่จัดอยู่ในงานประเพณีตามฮีตสิบสอง แต่มีบทบาทหน้าที่ในสังคมไม่แตกต่างจากประเพณีตามจารีต

1.3 ประเพณีแนวอนุรักษ์ธรรมชาติ

ประเพณีแนวอนุรักษ์ธรรมชาติในกลุ่มวัฒนธรรมอีสานลุ่มน้ำโขง สามารถแบ่งเป็น 3 กลุ่มหลัก ๆ ได้แก่ กลุ่มอนุรักษ์แม่น้ำโขง หมายถึงประเพณีที่เกี่ยวกับการกระทำที่มีเป้าหมายในการอนุรักษ์หรือรักษาแม่น้ำโขงให้คงสภาพเช่นเดิม ซึ่งประเพณี

ต่าง ๆ เหล่านี้คือเครื่องมือสำคัญในการต่อต้านหรือต่อรองกับกระแสการพัฒนาของภาครัฐ อย่างเช่นกรณีการคัดค้านแนวความคิดในการสร้างเขื่อนกั้นแม่น้ำโขง

กลุ่มที่ 2 ประเพณีที่เนื่องด้วยการอนุรักษ์พันธุ์ปลาและแหล่งอาหารของ ปลา หมายถึงประเพณีที่มีเป้าหมายในเชิงอนุรักษ์พันธุ์ปลา โดยเฉพาะปลาบึก ปลาในความเชื่อว่าเป็นปลาที่พระอินทร์มอบให้สุทโธนาคนาคจึงมีเฉพาะน้ำโขง เป็นการใช้ภูมิปัญญาแบบ ชาวบ้านเป็นเครื่องมือในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อสร้างจิตสำนึกและก่อให้เกิด ความผูกพันระหว่างคนกับแม่น้ำโขง

กลุ่มที่ 3 ประเพณีที่เกิดขึ้นเนื่องจากการโยกเอาดีทางวัฒนธรรม กล่าวคือ การนำเรื่องราวในอดีตมาประกอบสร้างเรื่องราวทางประเพณีเชิงกิจกรรม เช่น กลุ่มคนลาวที่เชียงคานมีสำนึกทางชาติพันธุ์ว่าตนเองอพยพมาจากลาว จึงเกิดสำนึกในอดีต เกี่ยวกับกิจกรรมการเดินบาสะโลบ

1.4 ประเพณีแนวสร้างความสัมพันธ์ข้ามชาติ

ประเพณีกลุ่มนี้เกิดขึ้นเนื่องจากกลุ่มน้ำโขงเป็นเส้นแบ่งของความเป็นรัฐ ชาติที่เกิดขึ้นในภายหลังความสัมพันธ์ของมนุษยชาติระหว่างกลุ่มคน ความเป็นรัฐชาติจึงไม่สามารถปิดกั้นความสัมพันธ์อันดีระหว่างกันของกลุ่มคนได้ ประเพณีในกลุ่มนี้สามารถ จำแนกออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มความสัมพันธ์ข้ามชาติอันเนื่องมาจากความเชื่อทางพุทธ ศาสนา ซึ่งเป็นประเพณีที่คนทั้งสองรัฐชาติได้ร่วมปฏิบัติและสืบสานกันมาก่อนที่จะมีเส้น แบ่งเขตแดนรัฐ จึงเกิดความสัมพันธ์ในลักษณะบ้านพี่เมืองน้อง กลุ่มที่สอง ความสัมพันธ์ ข้ามชาติจากการนับถือผีร่วมกัน การบูชาผีตามประเพณีนี้ได้เกิดขึ้นก่อนการแบ่งรัฐชาติ และ ผีก็เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คนทั้งสองฝั่งเคารพและศรัทธาสืบต่อกันมาช้านานหลายชั่วอายุคน ประเพณีเหล่านี้จึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนในลุ่มน้ำโขง

1.5 ประเพณีแนวส่งเสริมและสนับสนุนการท่องเที่ยว

ประเพณีกลุ่มนี้ไม่ได้มุ่งเน้นการสร้างความมั่นคงทางจิตใจและสร้าง ความเป็นปึกแผ่นของสังคมอย่างในอดีตที่ผ่านมา แต่เป็นการกระทำที่เน้นการเปลี่ยน ประเพณีให้กลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมสำหรับอุตสาหกรรมท่องเที่ยวที่เน้นความ สนุกสนาน ความแปลกใหม่ กล่าวคือ เปลี่ยนประเพณีให้เป็นสินค้าที่สามารถขายได้ในการ ท่องเที่ยว

2. การปรับเปลี่ยนประเพณีจารีตไปสู่ประเพณีประดิษฐ์ภายใต้บริบทของสังคมอีสานร่วมสมัย

การเปลี่ยนแปลงสังคมภายใต้ระบบทุนนิยมและกระแสการบริโภคนิยม ก่อให้เกิดการปรับตัวและการเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะหลังปี พ.ศ. 2523 ที่ภาครัฐมีนโยบาย ส่งเสริมการท่องเที่ยวภายในประเทศ พร้อมการจัดงานแสดงวัฒนธรรมในภูมิภาคต่าง ๆ ส่งผลให้เกิดการส่งเสริมและฟื้นฟูการจัดงานประเพณีประจำจังหวัดจึงได้หยิบ/เลือก ประเพณีเพื่อตอบสนองนโยบายดังกล่าว หลายประเพณีได้รับการพัฒนา ปรับปรุง และเปลี่ยนแปลงให้สามารถสร้างการท่องเที่ยวได้ เช่น ประเพณีบุญบั้งไฟ ประเพณีแห่เทียนพรรษา ประเพณีบุญแห่ผีตาโชน และประเพณีบุญพระเวส

ปี พ.ศ. 2545 เกิดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬาที่มีหน้าที่ในเรื่องการ ส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยตรง ทำให้ประเทศไทยมีองค์กรหลักที่ขับเคลื่อนงานด้านการท่องเที่ยว ประเพณีพื้นบ้านในท้องถิ่นจึงถูกอนุรักษ์ ส่งเสริม รื้อฟื้น เพื่อใช้เป็นรากฐานในการสร้างรายได้ให้เกิดขึ้นแก่ชุมชนท้องถิ่นและภูมิภาค

การส่งเสริมการท่องเที่ยวของภาครัฐจึงเป็นตัวเร่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลง การปรับเปลี่ยนประเพณีให้กลายเป็นสินค้า เพื่อการขยายการท่องเที่ยว ฮีตสิบสองของคอนอีสานจึงเป็นประเพณีกลุ่มแรก ๆ ที่ถูกเลือกพัฒนาเพื่อการท่องเที่ยว ผ่านการขับเคลื่อนโดยภาครัฐในนามจังหวัดเป็นงานประจำจังหวัด ประเพณีจึงถูกปรับเปลี่ยนเพื่อเศรษฐกิจและการเมืองของรัฐ และพัฒนาเป็นธุรกิจการท่องเที่ยวข้ามชาติ คือ การดึงนักท่องเที่ยวจากต่างชาติ

แนวทางการศึกษาภายใต้หลักคิดแบบประเพณีประดิษฐ์

การศึกษาประเพณีตามแนวคิดประเพณีประดิษฐ์ สามารถศึกษาวิเคราะห์ได้หลายมิติ ดังนี้

1. ภาษากับการนำเสนอภาพของประเพณีประดิษฐ์

ชื่อเป็นจุดขายหนึ่งของประเพณีประดิษฐ์ที่จะทำให้ชื่อเป็นที่สะดุดตาสะดุดใจนักท่องเที่ยวตามเป้าหมายของอุดมการณ์การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม การตั้งชื่อจึงเป็นศิลปะทางภาษา เป็นสีสันของการใช้ภาษาเพื่อการสื่อสารทางวัฒนธรรมที่สื่อให้เห็น “ความใหม่” ที่ปะปนอยู่กับวิธีคิด “แบบเก่า” ดังตัวอย่างการวิเคราะห์ภาษากับการตั้งชื่อ

ประเพณี ดังนี้

1.1 การประดิษฐ์คำเรียกชื่อประเพณี การตั้งชื่อประเพณีเป็นการเน้นการนำคำศัพท์ที่อยู่ในวิถีคิดแบบจารีตดั้งเดิมมาใช้สร้างสรรค์ ดัดแปลงประเพณีใหม่เพื่อเชื่อมโยงความเชื่อและความศรัทธาให้เกิดกับประเพณีใหม่ คือรูปแบบการใช้คำว่า “งาน” รูปแบบที่สอง คือ การใช้คำว่า “เทศกาล” จะเห็นได้ว่าการตั้งชื่อประเพณีเน้นเพื่อการแนะนำประชาสัมพันธ์ มากกว่าการตั้งชื่อเพื่อการสื่อสารภายในชุมชน ถ้อยคำภาษาที่สื่อสารออกมาจึงมีความสัมพันธ์กับบริบททางสังคมวัฒนธรรมในยุคใหม่ รูปแบบการสร้างคำเรียกชื่อประเพณีจึงสื่อให้เห็นถึงความคิด ความเชื่อ ค่านิยม และวิถีชีวิตวัฒนธรรมของผู้สร้างสรรค์คำและภาษา

1.2 ลักษณะเด่นของการตั้งชื่อประเพณีประดิษฐ์ เป็นการสื่อความหมายเชิงวาทกรรม (Discourse) ที่สะท้อนอำนาจและอุดมการณ์ทางสังคม เพราะภาษาที่ใช้ในการตั้งชื่อประเพณีมีส่วนกำหนดสร้างขึ้นมาจากความคิด รวมถึงความจริงที่เกิดขึ้นในสังคม การละไม่ใช้คำว่า “บุญ” อย่างเช่นในอดีต จึงตอกย้ำให้เห็นอำนาจของภาษาที่สื่ออุดมการณ์ของประเพณีที่เปลี่ยนไปจากอุดมการณ์ทางศาสนาเดิม

1.3 บทบาทของการประดิษฐ์ชื่อประเพณี เป็นการพยายามสร้างสรรค์คำเรียกชื่อประเพณีขึ้นมาใหม่ เพื่อการสื่อสารแนะนำประชาสัมพันธ์ ชื่อจึงมีบทบาทหน้าที่ 3 ประการ คือ ประการแรกคือประดิษฐ์ชื่อและคำขวัญเพื่อสร้างจุดขายและอธิบายจุดเด่น ประการที่สองประดิษฐ์ชื่อคำขวัญเพื่อสร้างสีสันให้วาทกรรมการท่องเที่ยว และประการที่สามประดิษฐ์ชื่อคำขวัญเพื่อเป็นเครื่องมือสื่อสารประชาสัมพันธ์

1.4 วิธีการนำเสนอภาพประเพณีประดิษฐ์ในชุมชนอีสานกลุ่มน้ำโขง แบ่งเป็น 4 กลวิธี ได้แก่ กลวิธีที่ 1 การหยิบยืมประเพณีจากท้องถิ่นอื่น หมายถึงการนำเอาประเพณีในท้องถิ่นอื่นมาปรับใช้ หรือดัดแปลงและปรับเปลี่ยนประเพณีในวิถีชีวิตวัฒนธรรมของชาวอีสาน ซึ่งก่อให้เกิดการสร้างความหมายใหม่ให้กับประเพณีประดิษฐ์ กลวิธีที่ 2 การรื้อฟื้นประเพณีเก่า หมายถึง การฟื้นฟูประเพณีที่เคยปฏิบัติกันในอดีต แต่ได้เลือนหายไปแล้วจึงได้รื้อเอาประเพณีนั้นขึ้นมาปฏิบัติใหม่ กลวิธีที่ 3 การสืบสานประเพณี หมายถึง การอนุรักษ์สืบสานประเพณีที่มีมาแต่เดิมให้คงอยู่ เพื่อไม่ให้เกิดการสูญหายของประเพณี และกลวิธีที่ 4 การสร้างประเพณีใหม่ หมายถึงการสร้างประเพณีที่ไม่ปรากฏมาก่อนให้เกิดขึ้นใหม่ ซึ่งการนำเสนอภาพของประเพณีประดิษฐ์ในชุมชนอีสานจึงปรากฏทั้งลักษณะการ

แนวที่ห้าการปรับเปลี่ยนขั้นตอนในประเพณีประดิษฐ์ มีการปรับปรุงลำดับขั้นตอนเพื่อให้สอดคล้องกับการท่องเที่ยวและนักท่องเที่ยว หรือแม้แต่การจัดให้มีพิธีเปิดจากผู้นำหรือผู้มีชื่อเสียง จะเห็นได้ว่าประเพณีประดิษฐ์อาศัยการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงในปัจจุบันต่าง ๆ ทั้งในแง่ของการเปลี่ยนแปลงที่มา บุคคลที่เข้าร่วมในประเพณี วัสดุอุปกรณ์ และการใช้แสลงเสียงประกอบการดำเนินกิจกรรม และการปรับเปลี่ยนลำดับขั้นตอนของการดำเนินกิจกรรม เป็นต้น

3. การท่องเที่ยวและกระแสโลกาภิวัตน์กับการประดิษฐ์ประเพณีในชุมชนอีสาน ลุ่มน้ำโขง

ประเด็นนี้จะยกตัวอย่างการศึกษาผ่านประเพณีไหลเรือไฟเพื่อให้เห็นว่าอิทธิพลของการท่องเที่ยวและกระแสโลกาภิวัตน์มีผลต่อการปรับเปลี่ยนของประเพณี ดังต่อไปนี้

3.1 นครพนม : เมื่อชายแดนกลายเป็นเมื่อท่องเที่ยว นครพนมมีจุดยุทธศาสตร์สำคัญที่เอื้ออำนวยต่อการสร้างเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ทั้งในแง่ของประวัติศาสตร์รัฐชาติที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับเพื่อนบ้านในครั้งอดีตกาล คืออาณาจักรโคตรบูรณ ความสัมพันธ์ท่ามกลางความเป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาที่มีสัญลักษณ์สำคัญคือองค์พระธาตุนพนมศูนย์รวมจิตใจของพี่น้องไทย-ลาวมาช้านาน คนสองฝั่งไปมาเพื่อร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา ความเป็นเมืองชายแดนที่มีอาณาบริเวณติดกับแม่น้ำโขง จึงมีความได้เปรียบในด้านภูมิศาสตร์ ภูมิประเทศที่งดงามและแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่มาครั้งหนึ่งได้ท่องเที่ยวหลายอย่างในคราวเดียวกัน ความเจริญทางการคมนาคมที่สามารถเชื่อมโยงสู่ประเทศเพื่อนบ้านอย่างสะพานมิตรภาพไทย-ลาวที่เชื่อมโยงการค้าทางบกกับประเทศในอาเซียน นอกจากนี้ยังเป็นเส้นทางขนส่งทางน้ำทำให้นครพนมเป็นเมืองท่า เป็นชุมทางหรือเป็นศูนย์กลางการเชื่อมโยงการค้าที่เป็นฐานสำคัญในการพัฒนาให้เป็นเมืองแห่งการท่องเที่ยว

3.2 เรือไฟโบราณ : วิธีคิดแบบแน่วในมิติศักดิ์สิทธิ์ แม้ประเพณีไหลเรือไฟมุ่งหมายส่งเสริมการท่องเที่ยว แต่องค์ประกอบของประเพณีที่เปลี่ยนไปพบว่ายังคงไว้ถึงความศักดิ์สิทธิ์ของเรือไฟ ยังเป็นการเชื่อมโยงโลกสามัญกับโลกอันศักดิ์สิทธิ์ที่มาจากคัมภีร์ทางศาสนา การพยายามคงไว้ซึ่งความเชื่อและความศักดิ์สิทธิ์ของประเพณี กลิ่นอายของคติความเชื่อ เรื่องเล่าตำนานและคติทางพุทธศาสนาที่ผสมกันอย่างแนบเนียน

3.3 เรือไฟชาตินิยม : วิธีคิดแบบตายตัวในมิติรัฐชาติ คือ เพื่อสร้างให้คนในชาติมีความเหนียวแน่นมั่นคงเป็นปึกแผ่น เรือไฟ จึงเป็นเครื่องมือหนึ่งที่ถูกหยิบมาสร้างความเป็นชาตินิยม เช่น การใช้ลายไทย พระบรมฉายาลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว หรือแม้แต่รูปแบบการปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตยยังคงปรากฏและนำเสนอให้เด่นชัดผ่านดวงไฟบนเรือ

3.4 เรือไฟสมัยใหม่ : วิธีคิดแบบแปรเปลี่ยนในมิติข้ามพรมแดน เป็นการนำเอาประเพณีที่มีความคล้ายคลึงกันในห้องถิ่นต่าง ๆ มาศึกษาเปรียบเทียบทั้งแนวคิด ความเป็นมา พบว่าการไหลเรือไฟในห้องถิ่นภาคกลางมีความหมายแตกต่างไปจากการไหลเรือไฟที่จังหวัดนครพนมหรือพื้นที่อื่น ๆ ในภาคอีสาน กล่าวคือการไหลเรือไฟในกลุ่มน้ำเจ้าพระยาเป็นการกระทำที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อการส่งเสริมการท่องเที่ยว หากแต่การไหลเรือไฟในภาคอีสานเป็นไปตามตำนานความเชื่อความศรัทธาที่มีต่อพระพุทธศาสนาและพญานาค

3.5 เรือไฟโลกาภิวัตน์ : วิธีคิดแบบเลื่อนไหลในมิติการท่องเที่ยวและบริโภคนิยม ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในข้อ 3.3 ยังพบว่าการสร้างความเป็นชาตินิยม มีความเลื่อนไหลในแง่ของการสื่อความหมายเพื่อการท่องเที่ยวและกระแสบริโภคนิยม การนำกระแสที่แปรเปลี่ยนไปของแต่ละปี เช่น การใส่รูปเครื่องบิน ค่ามีถือ เป็นต้น ทั้งหมดคือ การสร้างเรือไฟในความเป็นโลกาภิวัตน์ โลโก้สินค้าต่าง ๆ ที่ปรากฏเป็นสิ่งที่ใกล้เคียงกับภาษาสากล

4. การช่วงชิงความหมายกับการประดิษฐ์ประเพณีในชุมชนอีสานลุ่มน้ำโขง

กรณีศึกษาประเพณีบุญบั้งไฟ เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปว่าประเพณีบุญบั้งไฟเป็นจารีตหนึ่งในฮีตสิบสองของชุมชนอีสาน หมายถึง ชุมชนในภาคอีสานโดยทั่วไปมีการจัดกิจกรรมการจุดบั้งไฟเป็นประจำ แต่การพยายามสร้างประเพณีบุญบั้งไฟให้เป็นที่รู้จักในนามงานประจำจังหวัดด้วยโสธร เพื่อเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวจังหวัดด้วยโสธร จึงเป็นการพยายามสร้างความหมายใหม่ที่โด่งดังไปทั่วโลก ทั้งนี้ เป็นการเปลี่ยนแปลงที่สอดคล้องกับสิ่งที่เรียกว่า "การช่วงชิงความหมาย" จากการศึกษาทำให้เห็นการช่วงชิงความหมายผ่านองค์ประกอบต่าง ๆ ของประเพณี ดังนี้ ประการแรก คือ การช่วงชิงความหมายผ่านการตั้งชื่อ จาก "บุญบั้งไฟอีสาน" สู่ "บุญบั้งไฟไทยแลนด์" การใช้ถ้อยคำและสำนวนต่าง ๆ แสดงให้เห็นการจำแนกประเพณีให้มีความแตกต่างกันด้วยการแบ่งประเภท

คือ “บุญบั้งไฟแบบโบราณ” กับ “บุญบั้งไฟแบบใหม่(ประดิษฐ์)” ทั้งนี้ คำว่าบั้งไฟโบราณนั้นถูกทำให้สื่อถึงความเป็นดั้งเดิม ประการต่อมา คือการช่วงชิงความหมายผ่านวัตถุประสงค์และเครือข่ายประเพณีจากงานคุ้มสูง่านค่าย หากพิจารณาในแง่ของการดำเนินงานในอดีต การดำเนินการจะเริ่มต้นหรือเป็นกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการกำหนดวันเวลา และการดำเนินการต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นผู้นำ ประชาชน และพระสงฆ์ รวมถึงฝ่ายต่าง ๆ ในขณะที่งานบุญบั้งไฟโยธรมีความพยายามในการสร้างภาพลักษณ์ของงานบุญที่มีเครือข่ายความสัมพันธ์แบบข้ามชาติ เช่น การตั้งชื่อว่าบุญบั้งไฟนานาชาติ โดยมีการจัดบั้งไฟนานาชาติ ได้แก่ ลาว ญี่ปุ่น เวียดนาม เขมร และเกาหลี สะท้อนความพยายามในการผลักดันประเพณีท้องถิ่นไปสู่การเป็นประเพณีสากล

ประการที่สามการช่วงชิงความหมายผ่านสัญลักษณ์และการละเล่นจากความ “อุจาด สู่ ความสะอาด” เดิมประเพณีบุญบั้งไฟคือ เพื่อการขอฟ้าฝนให้ชาวนาได้มีน้ำทำนาข้าวปลาอุดมสมบูรณ์ กิจกรรมการแสดงออกในหลายลักษณะที่ถือว่ามีความอุจาด เช่น การเล่นน้ำโคลนมีการใส่ถ้วยตะติงเข้าไปในขบวนแห่บั้งไฟ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้หากมองในมิติทั่วไปทำให้รู้สึกถึงความไม่เหมาะสม การปรับเปลี่ยนโดยการละเว้นจากกิจกรรมการละเล่นดังกล่าวหรือการเปลี่ยนไปแสดงออกในด้านอื่น ๆ แทน จึงเป็นการเปลี่ยนจากความไม่สุภาพเป็นความสุภาพความสะอาด ซึ่งเป็นการช่วงชิงความหมายของประเพณีที่แตกต่างไปจากประเพณีในวัฒนธรรมดั้งเดิมที่คงรูปแบบเช่นนี้ จึงเป็นการสร้างความหมายให้บุญบั้งไฟโยธรมีความแตกต่างในทางที่เหนือกว่า

ประการที่สี่การช่วงชิงความหมายผ่านตำนานที่มาของประเพณี : จากพญาคันคาก ถึงผาแดงนางไอ่ ผู้เขียนเคยมีโอกาสดำเนินการศึกษานักศึกษาในชั้นเรียนเกี่ยวกับเรื่องราวที่มาของบั้งไฟ ผาแดงนางไอ่มักจะเป็นเรื่องที่อยู่ในการรับรู้ของนักศึกษา กระทั่งถามต่อไปอีกว่าทำไมจึงมีรูปปั้นพญาคันคากที่จังหวัดยโสธร กลับไม่ได้รับคำตอบหรือมีความเห็นใด ๆ สะท้อนให้เห็นว่าคนส่วนมากรับรู้ตำนานที่มาของบุญบั้งไฟผ่านตำนานเรื่องผาแดงนางไอ่ และที่สำคัญในพื้นที่ของพิธีกรรมมักปรากฏเรื่องราวของผาแดงนางไอ่ที่นำชายงามหญิงงามมาแต่งงานตรงเครื่องให้สวยงามนั่งประกอบในขบวน ทำให้ภาพดังกล่าวกลายเป็นที่จดจำมากกว่าพญาคันคากที่มีพื้นที่ในการนำเสนอน้อยกว่า นั่นอาจจะเป็นเพราะความคิดในชุมชนจินตนาการที่เล็งความอุจาดมาสู่ความสวยงาม

5. การต่อรองทางวัฒนธรรมกับการประดิษฐ์ประเพณีในชุมชนอีสาน ลุ่มน้ำโขง

ประเด็นนี้เป็นกรณีวิเคราะห์ประเพณีแห่ดาวของชาวคริสต์อีสานผ่านชุมชนท่าแร่ จังหวัดสกลนคร การเกิดขึ้นของประเพณีดังกล่าวเป็นการต่อรองความหมายใหม่ให้กับชุมชนท่าแร่ที่มีสภาพจำในทางที่ไม่ดีเกี่ยวกับการบริโภคสุรันท ทำให้ภาพลักษณ์และการรับรู้ของคนทั่วไปที่มีต่อชุมชนท่าแร่เปลี่ยนไป เพื่อลบล้างทัศนคติที่สกปรกเหล่านั้นให้หายไปจึงจำเป็นต้องสร้างหรือต่อรองทางวัฒนธรรมผ่านการประดิษฐ์สร้างประเพณีแห่ดาวของชาวคริสต์ให้เกิดขึ้นและเผยแพร่ให้เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลาย ประเพณีดังกล่าวจึงเป็นความพยายามในการต่อรองกับกระแสสังคมจาก “ชุมชนกินหมากสู่ชุมชนคริสต์ศาสนาที่ใหญ่ที่สุดในประเทศ” ในประเด็นต่าง ๆ

ชุมชนท่าแร่ได้อพยพมาจาก 2 สายหลัก คือ การอพยพของชาวท่าแร่เชื้อสายญวนจากเวียดนาม เพื่อหนีภัยสงคราม และสายที่สองเป็นชาวท่าแร่ที่เป็นเชื้อสายลาวในช่วงรัชสมัยรัชกาลที่ 3 ภายใต้การกำกับของบาทหลวงชาวฝรั่งเศส ความกลัวการถูกเกณฑ์ไปใช้แรงงานในชุมชนท่าแร่จึงเลือกที่จะนับถือคริสต์ศาสนาและเป็นศาสนาที่เริ่มมาพร้อมกับการตั้งถิ่นฐานดังกล่าว ด้วยเหตุดังกล่าวชุมชนท่าแร่จึงถูกมองและถูกจัดเป็นกลุ่มคนชายขอบในสังคมไทย อันเนื่องมาจากวัฒนธรรมการกินและการนับถือศาสนาที่ทำให้เกิดความแตกต่างจากคนส่วนมากในสังคมอีสาน

ความเป็นคนชายขอบทำให้ชุมชนท่าแร่ถูกเบียดขับให้เกิดการต่อรองทางวัฒนธรรมโดยการประดิษฐ์ประเพณีเพื่อสร้างอำนาจการต่อรองทางสังคม การเมืองและเศรษฐกิจ โดยการหวนนึกย้อนถึงประวัติศาสตร์รากเหง้าทางวัฒนธรรม การโยกย้ายอดีตและการทบทวนอดีตให้เกิดเป็นอัตลักษณ์และเอกลักษณ์เฉพาะตนที่มีความแตกต่างเกิดเป็นประเพณีที่มีจุดขายตามอุดมการณ์ของการท่องเที่ยวอย่างประเพณีประดิษฐ์อื่น ๆ คำว่า อัตลักษณ์ คือ การให้คำจำกัดความแก่กลุ่มชนหนึ่ง ๆ และการกระทำผ่านการนำเสนออันได้แก่ ภาษา วัตถุ สิ่งของ รูปภาพหรืออันคำ ซึ่งโยงใยกับการต่อสู้ต่อรองเพื่อแย่งชิงการสร้างความหมาย การนิยามตัวตนนั้นสามารถกระทำได้ 2 รูปแบบ คือ อัตลักษณ์ด้านตรงเป็นการนิยามตัวเองจากสิ่งที่เหมือนกับตัวเอง อาจเหมือนในด้านใดด้านหนึ่งบางประการก็ได้ กับ การนิยามอัตลักษณ์ด้านกลับ เป็นการนิยามตัวเองจากสิ่งที่ไม่ใช่ตัวเอง หรือจากนิยามที่ตนให้กับคนอื่น

การแห่ดาวแดงจึงเป็นประเพณีประติษฐานที่เกิดขึ้นเพื่อการตอรองความหมายทางวัฒนธรรม โดยการเชื่อมโยงความเป็นคริสต์ศาสนาในฐานะที่เป็นศาสนาของกลุ่มชน เพื่อเทียบเคียงกับพุทธศาสนาให้ประเพณีดังกล่าวมีที่มาและเกี่ยวข้องกับสถาบันทางสังคม และการเชื่อมสัญลักษณ์ของกลุ่มคนในสำนึกทางชาติพันธุ์หรือความเป็นรัฐชาติเดิมเข้ามาผสมผสานให้กลายเป็นพระเอก ทำให้ประเพณีมีจุดเด่นและน่าสนใจ ซึ่งดาวแดงเป็นสัญลักษณ์แทนชาติพันธุ์เดิมอันหมายถึงชาติเวียดนามที่ใช้ดาวเป็นรูปที่บนผืนธงชาติ การนำเอาศาสนาและความเป็นชาติมาประกอบสร้างขึ้นเป็นประเพณีแห่ดาวแดงในวันคริสมาสตร์รวมไปถึงดาวแดงในความหมายที่หมายถึงความเป็นคริสต์ที่สื่อถึงพระเยซู

6. วิถีคิดว่าด้วยพุทธศาสนาชาวบ้านกับการประติษฐานประเพณีในชุมชนอีสานลุ่มน้ำโขง

ตัวอย่างของการวิเคราะห์ประเด็นนี้คือ ประเพณีบุญหลวงของชาวด่านซ้ายจังหวัดเลย ในมิติของพุทธศาสนา ซึ่งใช้องค์ประกอบสำคัญของพุทธศาสนาคือพระโพธิสัตว์ ซึ่งพระโพธิสัตว์ปรากฏผ่านนิทานชาดกจำนวนมาก ซึ่งก็ล้วนแต่เป็นการนำเสนอภาพของพระโพธิสัตว์ในร่างต่าง ๆ กล่าวคือ การทำให้พระโพธิสัตว์กลายเป็น “แบบชาวบ้าน” ซึ่งหมายถึงการผลิตสร้างภาพตัวละครเอกที่เป็นอดีตชาติของพระพุทธเจ้าโดยการนำเอาวิถีคิดแบบท้องถิ่นเข้ามาส่งเสริมให้เกิดเป็นตัวละครสำคัญในเชิงสัญลักษณ์ประจำท้องถิ่น คำถามสำคัญของการวิเคราะห์ประเด็นนี้คือ การนำเสนอภาพพระโพธิสัตว์ของชาวด่านซ้ายในประเพณีบุญหลวงมีลักษณะอย่างไร

จากการศึกษาพบวิธีการสร้างภาพลักษณ์ของพระโพธิสัตว์ในความคิดของชาวบ้านมีลักษณะของการผสมผสานแนวคิดแบบจารีตนิยมและแนวคิดแบบท้องถิ่นนิยม เห็นได้จากตัวละครพระเวสสันดรชาดก เป็นตัวละครของพระโพธิสัตว์แบบจารีต กล่าวคือ เป็นพระโพธิสัตว์ในอุดมคติที่พร้อมไปด้วยความงาม ตามอย่างนิทานชาดกในนิบาต ในขณะที่พญาคันคากเป็นตัวแทนของพระโพธิสัตว์นอกจารีตหรือวิถีคิดแบบชาวบ้านที่อยู่นอกกรอบวิถีคิดแบบนอกอุดมคติ

7. วาทกรรมความเป็นชาติไทยกับการประติษฐานประเพณีในชุมชนอีสานลุ่มน้ำโขง

ความหมายที่เปลี่ยนไปของประเพณีจากการสร้างความเข้มแข็งทางจิตใจไปสู่การรับใช้อุดมการณ์การท่องเทียวตามแนวสังคมสมัยใหม่ที่ได้รับผลกระทบจากอิทธิพลของ

กระแสนิยมและบริโภคนิยม ซึ่งถือไว้ในสังคมปัจจุบันการท่องเที่ยวคือ อุตสาหกรรมที่มีขนาดใหญ่ที่สุดของโลก ประเพณีประเพณีจึงแฝงไว้ด้วยอุดมการณ์ในการสร้างชาติ สร้างสำนึกความเป็นพลเมืองของชาติผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ของประเพณีที่มีกลิ่นอายของความเป็นชาติขึ้นมาด้วย อย่างเช่นการนำเอาสัญลักษณ์ที่บ่งบอกความเป็นชาติสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์มาเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างสรรค์ประเพณี เพื่อสื่อสารความเป็นประชาชนผู้ยกย่องเทิดทูลสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ เพื่อหมายถึงการเป็นพลเมืองที่ดีของชาติให้ประจักษ์แก่สายตาของคนทั่วไปให้เห็นชัดเจน

บทสรุป

หนังสือเล่มนี้เป็นหนังสือสำคัญและควรค่าแก่การศึกษาค้นคว้า เรื่องแนวคิดที่ว่าด้วยประเพณีประเพณีอย่างละเอียด การอธิบายขยายความได้ยกแนวคิดและทฤษฎีทางคติชนวิทยามาอภิปรายเพิ่มเติมทำให้เนื้อหาภายในเล่มมีความละเอียดและสมบูรณ์เป็นอย่างมาก ทั้งยังเป็นตัวอย่างแนวทางในการศึกษาประเพณีในมิติต่าง ๆ เช่น มิติของการสื่อความหมาย การต่อรองเชิงอำนาจ การช่วงชิงความหมาย อำนาจและวาทกรรม จึงถือเป็นหนังสืออีกเล่มที่ทรงคุณค่าทางวิชาการที่ควรค่าแก่การศึกษาในศตวรรษที่ 21 บุคคลที่เหมาะสมค้นคว้าตำราเล่มนี้มีหลายสาขาวิชา อาทิ สาขาภาษาและภาษาศาสตร์ สาขาคติชนวิทยา สาขาวิชาการพัฒนาสังคม สาขาวัฒนธรรม สาขาการท่องเที่ยว สาขามานุษยวิทยาและสังคมวิทยา สามารถใช้เป็นตัวอย่างหรือแนวทางในการศึกษาวิจัยด้านประเพณีและวัฒนธรรมในชุมชนอื่น ๆ

นอกจากนี้ ตำราเล่มนี้ทำให้เห็นว่าความหมายของประเพณีในนิยามเดิมนั้นได้เปลี่ยนแปลงไปเมื่อประเพณีถูกทำให้กลายเป็นสินค้า หรือ จุดขาย ในการท่องเที่ยวที่มีองค์ภาครัฐและภาคเอกชนเข้ามาเกี่ยวข้อง ประเพณีดั้งเดิมแบบจารีตที่มุ่งรับใช้ความเข้มแข็งทางด้านจิตใจเปลี่ยนไปสู่การรับใช้อุดมการณ์การท่องเที่ยวอันเกิดจากนโยบายภาครัฐในการส่งเสริมการท่องเที่ยวภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกทุนนิยมและโลกาภิวัตน์ ประเพณีจึงมีความซับซ้อนมากกว่าความหมายในนิยามดั้งเดิม การเปลี่ยนแปลงภายใต้อำนาจรัฐว่าด้วยการพัฒนาจึงนำไปสู่เครื่องมือในการสร้างความเป็นรัฐชาติในสังคมสมัยใหม่ที่เปลี่ยนไปจากเดิม

การประดิษฐ์สร้างประเพณีของชาวอีสานในปัจจุบันช่วยให้เรามองเห็นและเข้าใจรูปแบบและลักษณะของประเพณีที่เกิดจากการต่อเติม การปรุงแต่ง การดัดแปลง และการสร้างความหมายใหม่ เพื่อรับใช้สถานการณ์ในสังคมปัจจุบันภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยและสังคมโลก จึงเกิดการประดิษฐ์ประเพณีเพื่อให้เกิด “มูลค่า” แต่ยังเห็นความพยายามในการที่จะรักษา อนุรักษ์ประเพณีในฐานะที่เป็นสิ่งที่มี “คุณค่า” ให้คงอยู่กับสังคมให้มากที่สุด

References

- Phongphit, S. (2020). **Covid-19 rianru chak sathanakan** (In Thai) [Covid-19 Learn form situation]. Retried from <https://www.facebook.com/seri.phongphit.7/posts/257964182052815>
- Thai PBS News. (2020). **Ruchak "New Normal" chabap rat ban dittaya sapha** (In Thai) [Getting to know ‘New Normal’ a version of Royal Society of Thailand]. Retrieved from https://news.thaipbs.or.th/content/292126?fbclid=IwAR2231pKxKRre3bXwvcYi5_yARBpa
- The Royal Society of Thailand. (2012). **Phonlawat** (In Thai) [Dynamic]. Retrieved from <http://www.royin.go.th/?knowledges=%E0%B8%9E%E0%B8%A5%E0%B8%A7%E0%B8B1>
- Thitathan, S. (1996). **Nai thongthin mi nithan lae kanlalen kansueksa khati chon witthaya boribot khong sangkhom thai** (In Thai) [In locality, there is folklore and play: study folklore in the context of Thai society. Bangkok: Matichon.
- Workpointnews. (2020). **Arai aria ko new normal thaeching laeo khue arai ?** (In Thai) [What is really is called by new normal]. Retrieved from <https://workpointnews.com/2020/05/06/new-normal-covid19-newworld/>